

แนวทางการจัดตั้งกลุ่มการเมืองและที่มาของนายกรัฐมนตรีที่ส่งผลต่อเสถียรภาพพรรคการเมือง: กรณีศึกษาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558

THE GUIDELINES OF POLITICAL GROUP FORMATION AND THE PRIME MINISTER SELECTION THAT EFFECTED TO THE STABILITY OF POLITICAL PARTY: THE CASE STUDY OF THE CONSTITUTION DRAFT OF THE KINGDOM OF THAILAND BE 2558 (2015)

วีระพงศ์ เชาวลิต

Werapong Choavalit

สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ วิทยาลัยเซาท์อีสต์บางกอก

werapong@Southeast.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ของการเพื่อศึกษาหาแนวทางการจัดตั้งกลุ่มการเมืองลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้โดยไม่ต้องสังกัดพรรคการเมืองและการกำหนดที่มาของนายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนตามร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 ที่ส่งผลต่อเสถียรภาพของพรรคการเมืองและสถาบันการเมืองของไทย จากการศึกษาพบว่า 1) การกำหนดให้มีกลุ่มการเมืองลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้โดยไม่ต้องสังกัดพรรคการเมือง อาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาระบบพรรคการเมืองไม่เป็นไปตามปรัชญาและหลักการของประชาธิปไตยในระบบรัฐสภา ทำให้ระบบพรรคการเมืองไม่มีเสถียรภาพ ขาดความเข้มแข็ง การเป็นตัวแทนพรรคการเมืองกับการเป็นตัวแทนของกลุ่มการเมืองไม่สอดคล้องสมมูลกันอาจเกิดกระบวนการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในทางการเมือง อีกทั้งกลุ่มการเมืองมีความรับผิดชอบทางการเมืองน้อยกว่าระบบพรรคการเมืองทำให้การทำงานของรัฐบาลไม่มีเสถียรภาพ ดังนั้น หากจะกำหนดให้กลุ่มการเมืองลงสมัครรับเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ ควรให้มีจดทะเบียนเป็นสมาชิกพรรคการเมือง 2) การกำหนดให้นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น เป็นการกำหนดหลักการที่ไม่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยที่นายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้งและยึดโยงกับประชาชน ที่มีกระบวนการตรวจสอบคัดกรองจากระบบพรรคการเมือง รัฐสภา และประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตย อาจทำให้ระบบพรรคการเมืองไม่มีเสถียรภาพ ดังนั้น ในการร่างรัฐธรรมนูญสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดไว้ว่านายกรัฐมนตรีต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น จึงจะ ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งในภาคประชาชนกับสถาบันการเมืองในประเด็นที่มาของนายกรัฐมนตรี

คำสำคัญ : กลุ่มการเมือง, ที่มาของนายกรัฐมนตรี, เสถียรภาพพรรคการเมือง, ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558

Abstract

The objectives of this research were to find the guidelines of political group formation and Prime Minister selection that effected to the stability of political party: the case study of the Constitution Draft of the Kingdom of Thailand in 2015. The findings indicated that. 1) According to the principle of democracy, the formation of political group might be an obstacle to develop political party system by reducing political party authority (and performance). The obstacle that occurs from the unbalancing of authority between political partisans and political parties could become a cause of many problems such as giving advantage to interest group or pressure group, reducing stability of government, or even political party's paying for independents. Meanwhile, Thai political condition always shapes the evolution of political parties that moves forward by law enforcement; not by its performance. 2) The second issue is a Prime Minister selection. The Prime Minister who is not required to be a member of the House of Representative will conflict with the principle of democracy. Democracy is a political system for choosing the government through free and fair voting by all citizens. The citizens will elect politicians (Political Parties' members) to be the members of the House of Representative and then the members of the house of Representative will select a Prime Minister by voting. Normally, the party leader who has a majority of members in the House of Representative is voted as a Prime Minister It seems that all citizens will indirectly select their prime minister. Thus, the prime minister from citizen's selection absolutely has right authority to from the government and govern the country.

Keywords: Political Group, Prime Minister Selection, Stability of Political Party, constitution Draft of the Kingdom of Thailand B.E.2558

บทนำ

ในระบอบประชาธิปไตยรัฐธรรมนูญ (CONSTITUTION) คือกฎหมายสูงสุดที่ใช้เป็นแนวทางในการปกครองประเทศ โดยยึดหลักของความเท่าเทียมกับความเสมอภาคกัน เป็นลักษณะที่ผู้ใช้อำนาจในการปกครองต้องได้รับความเห็นชอบจากประชาชนส่วนใหญ่ (กิจจติ ก้องเบญญกุล 2557: 34) โดยผ่านระบบการเมืองที่เปิดโอกาสตามหลักการของประชาธิปไตยคือการเลือกตั้ง ซึ่งหัวใจของการเลือกตั้งก็คือพรรคการเมือง ที่มีหลักพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาในสากลประเทศ และการมีเสถียรภาพของระบบพรรคการเมืองถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักในระบอบประชาธิปไตย (พัฒนา เรือใจดี, 2553: 16) อีกทั้งเป็นองค์กรสำคัญในกระบวนการทางการเมืองที่จะรวบรวมเจตนาธรรมทั่วไป (General Will) ของประชาชน ไปใช้ในการดำเนินการปกครองประเทศให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง การจะทำให้พรรคการเมืองมีเสถียรภาพมีความเข้มแข็งและความเป็นสถาบันทางการเมืองมั่นคงยาวนานอยู่ได้นั้น รัฐธรรมนูญมีส่วนสำคัญในการผูกโยงบทบาทและสถานะภาพของพรรคการเมืองเป็นอย่างมาก

ในการสร้างพรรคการเมืองให้มีเสถียรภาพและความเข้มแข็งเป็นสถาบันทางการเมืองของประชาชน (political party as a political institution) นั้นโจเซฟ ลาพาลอมบารา และไมรอน ไวนอร์ได้มีแนวคิดและหลักเกณฑ์พิจารณา ได้มีกรอบแนวคิดไว้ 4 ประการที่น่าสนใจ คือ ประการแรกพรรคการเมืองต้องมีความมั่นคงยั่งยืน ประการที่สอง พรรคการเมืองต้องมีลักษณะสาขาของพรรคการเมืองที่กระจายไปสู่ชนบททุกภาคส่วน ประการที่สามบรรดากลุ่มผู้นำในพรรคการเมืองมีความตั้งใจอย่างแท้จริงที่จะรวมอำนาจ

การตัดสินใจนโยบายต่าง ๆ มาให้พรรคการเมืองของตนแต่เพียงผู้เดียว ประการที่สุดท้าย พรรคการเมืองต้องมีการหาคะแนนความนิยมเมื่อมีการเลือกตั้งและแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนทั่วไปเมื่อไม่มีการเลือกตั้ง (สติตธ ธานีโรจิโต 2556: 125)

จากเดิมสภาพทางการเมืองในอดีตหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีบางช่วงที่รัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคการเมืองทำให้บทบาทสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มีความเป็นอิสระและส่งผลให้เกิดการต่อรองอำนาจหรือผลประโยชน์ทางการเมือง ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาลในการทำงาน จากสภาพดังกล่าวในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 (ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. 2536: 2) จึงได้วางหลักการเกี่ยวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้ต้องผูกพันกับพรรคการเมืองและพัฒนาการต่อเนื่องในรัฐธรรมนูญฉบับต่อมาไม่ว่าจะเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 ที่ได้วางโครงสร้างให้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมืองเพื่อให้มีการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองโดยพรรคการเมืองขนาดใหญ่ขึ้น (ฐิติพร ขำน้ำคู้ 2540: 29-30) และในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 2540 และ 2550 ยังได้เน้นไปที่การสร้างคามเข้มแข็งแก่พรรคการเมืองเพื่อความมีเสถียรภาพในการบริหารประเทศ

ด้วยเหตุที่พรรคการเมืองเป็นสถาบันทางการเมืองที่สร้างคุณภาพให้แก่ภาวะพลวัตทางการเมือง (Political) และความคิดความเชื่อทางการเมือง บทบาทและเสถียรภาพทางการเมืองของพรรคการเมือง (เชาวนะ ไตรมาศ. 2547: 13) จึงส่งผลอิทธิพลต่อการพัฒนาระบบการเมืองในชั้นสูง สถานะและเสถียรภาพของพรรคการเมืองจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้พรรคการเมืองสามารถสร้างความเป็นตัวเองกับสถานะของความเป็นนิติบุคคลที่สมควรจะมีเอกลักษณ์ของตนเองได้ และลักษณะที่สำคัญของพรรคการเมืองซึ่งจะต้องมีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ คือ จะต้องมิสมาชิกที่เป็นคนละบุคคลที่ประกอบขึ้นรวมตัวกันเป็นระบบพรรคการเมืองที่เข้มแข็ง มีโครงสร้างในทางกฎหมายและพื้นฐานจากประชาชน มากกว่าการที่จะให้มีการจัดตั้งกลุ่มการเมืองลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยไม่สังกัดพรรคการเมือง ซึ่งถ้าในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ยังกำหนดให้มีการลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยไม่สังกัดพรรคการเมืองได้นั้นย่อมอาจส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของพรรคการเมือง

พรรคการเมืองที่มีเสถียรภาพ มีโครงสร้างในทางกฎหมายและพื้นฐานจากประชาชนย่อมต้องเสนอหัวหน้าพรรคการเมืองนั้น ๆ เป็นนายกรัฐมนตรีตามระบบรัฐสภา แต่ถ้าในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ยังระบุไว้ดีกว่านายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น อาจเกิดความขัดแย้งทางการเมือง ประเด็นนี้จะเห็นได้จากประวัติศาสตร์การเมืองไทยในเหตุการณ์ที่เรียกว่า พฤษภาทมิฬ ในปี พ.ศ. 2535 ที่ประชาชนหลายส่วนไม่เห็นด้วยกับการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งขัดกับหลักการประชาธิปไตย จนนำไปสู่การประท้วงเดินขบวนและการชุมนุม เกิดการปะทะขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับภาคประชาชน มีประชาชนเสียชีวิตและบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก

แม้ที่ผ่านมาประเทศไทยจะเคยมีนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วก็ตาม แต่พัฒนาการทางการเมืองของไทยเข้าสู่ความเป็นประชาธิปไตยมามากแล้ว ผ่านการพัฒนาโดยลำดับจะเห็นได้ชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติให้นายกรัฐมนตรี ต้องมาจากการเลือกตั้งของประชาชนและต่อมาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ก็ยังคงกำหนดให้นายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้งเหมือนเดิม แต่ในร่างรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช พ.ศ. 2558 จะกำหนดที่มาของนายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อาจสร้างปัญหาเหมือนปี พ.ศ. 2535 ในอดีตที่ผ่านมาและเป็นบทเรียนที่สำคัญต่อการเมืองไทย

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่ศึกษาถึงแนวทางการจัดตั้งกลุ่มการเมืองและที่มาของนายกรัฐมนตรีในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ว่าควรเป็นอย่างไรเพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการเสริมสร้างเสถียรภาพของพรรคการเมืองไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหาแนวทางการจัดตั้งกลุ่มการเมืองลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้โดยไม่ต้องสังกัดพรรคการเมืองตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช. 2558 ที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของพรรคการเมือง

2. เพื่อศึกษาหาแนวทางการกำหนดที่มาของนายกรัฐมนตรีโดยไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของพรรคการเมืองไทย

อุปกรณ์การศึกษาและวิธีวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย 3 กลุ่มสำคัญดังนี้

1. กลุ่มนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนิติศาสตร์ซึ่งมีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญเป็นที่ประจักษ์ในกฎหมายมหาชน จำนวน 5 คน

2. กลุ่มนักการเมืองผู้สังกัดพรรคการเมือง จำนวน 5 คน

3. กลุ่มนักการเมืองผู้ไม่สังกัดพรรคการเมือง จำนวน 5 คน

วิธีการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รายละเอียดและขั้นตอนในการวิจัยประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ดังนี้

1. การศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารสำคัญดังนี้

1.1) กฎหมายของประเทศไทย รัฐธรรมนูญของประเทศไทยที่ผ่านมา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 (ฉบับร่าง) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 2534 2540 2550

1.2) หนังสือ ตำรา และบทความวิชาการ บทความวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การวิจัยภาคสนาม โดยใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) จากกลุ่มกลุ่มนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนิติศาสตร์ซึ่งมีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญเป็นที่ประจักษ์ในสายกฎหมายมหาชนจำนวน 5 คน กลุ่มนักการเมืองผู้สังกัดพรรคการเมืองจำนวน 5 คนและกลุ่มนักการเมืองผู้ไม่สังกัดพรรคการเมืองจำนวน 5 คน

เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกฎหมายของประเทศไทย รัฐธรรมนูญของประเทศไทยที่ผ่านมา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 (ฉบับร่าง) ตำรา เอกสาร และบทความวิชาการ เพื่อกำหนดข้อคำถามเกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งกลุ่มการเมืองลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้โดยไม่ต้องสังกัดพรรคการเมืองตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของพรรคการเมือง และแนวทางการกำหนดที่มาของนายกรัฐมนตรีโดยไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ที่ส่งผลกระทบต่อพรรคการเมืองไทย

การเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview)

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เรียบเรียงและนำเสนอตามข้อเท็จจริง

ผลการวิจัย

1) แนวทางการจัดตั้งกลุ่มการเมือง ผลการวิจัยพบว่าการกำหนดให้มีกลุ่มการเมืองในร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 มาตรา 105 อาจทำให้ระบบพรรคการเมืองไม่เสถียรภาพ เกิดความเสียหาย สภาพบริบททางการเมืองอาจกลับไปสู่ปัญหาที่เกิดขึ้นมาดังเช่นในอดีตที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ในกรณีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่ต้องสังกัดพรรคการเมือง อีกทั้งการจัดตั้งกลุ่มการเมืองนั้นย่อมส่งผลความไม่ยึดโยงกับประชาชนและรับผิดชอบทางการเมือง ที่กลุ่มการเมืองมีน้อยกว่าระบบพรรคการเมือง อาจส่งผลของการทำงานของรัฐบาลที่อาจเกิดความไร้เสถียรภาพได้หากมีการกำหนดกลุ่มการเมืองขึ้นมา

2) แนวทางการกำหนดที่มาของนายกรัฐมนตรี ผลการวิจัยพบว่าการกำหนดให้นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 มาตรา 172 อาจทำให้ระบบพรรคการเมืองไม่เสถียรภาพ อีกทั้งไม่เป็นไปตามหลักการทางประชาธิปไตย ซึ่งนายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้ง ที่มีกระบวนการตรวจสอบคัดกรองจากระบบพรรคการเมืองและรัฐสภา โดยหลักการในระบบรัฐสภาแล้วหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้รับเสียงข้างมากควรดำรง

ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อรับผิดชอบในการดำเนินการบริหารประเทศชาติและรับผิดชอบในทางการเมือง การกำหนดให้นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อาจส่งผลกระทบต่อให้เกิดความขัดแย้งในภาคประชาชนได้

สรุปและอภิปรายผล

1. แนวทางการจัดตั้งกลุ่มการเมืองลงสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้โดยไม่ต้องสังกัดพรรคการเมืองตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 สรุปได้ว่า

ในการสร้างพรรคการเมืองให้มีเสถียรภาพ สามารถเป็นสถาบันทางการเมือง ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนหรือองค์กรทุกภาคส่วนนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะพัฒนาระบบประชาธิปไตย แม้ว่าในปัจจุบันพรรคการเมืองยุคใหม่ จะพยายามผสมผสานแนวคิดในการพัฒนาโยบายพรรคให้นำเสนอออกมาเป็นทิศทางและเป้าหมาย (Direction and Targets) การจะทำให้พรรคการเมืองมีเสถียรภาพมีความเข้มแข็งและความเป็นสถาบันทางการเมือง มั่งคั่งยาวนานอยู่ได้ รัฐธรรมนูญมีส่วนสำคัญในการผูกโยงบทบาทสถานะภาพของพรรคการเมืองอย่างมาก (พัฒนา เรื่องใจดี, 2553: 1, 103) เพราะพรรคการเมืองเป็นสถาบันที่มีความสำคัญทางด้านการปกครอง การมีพรรคการเมืองที่มีเสถียรภาพหรือความเข้มแข็งไม่จำเป็นต้องมีส่วนของโครงสร้างสร้างพรรคการเมืองและการประสานสาขาพรรคการเมืองที่เป็นกลไกเชื่อมโยงกับประชาชนอย่างแท้จริง อีกทั้งความมีเสถียรภาพประการสำคัญคือการรักษาวินัยพรรคการเมือง (party discipline)

ในส่วนกลุ่มทางการเมือง (Political strata) นั้นจากการศึกษาพบว่า กลุ่มนี้จะประกอบไปด้วยบุคคลที่ให้ความสนใจและแสวงหาข่าวสารทางการเมืองอย่างสม่ำเสมอและรู้ดีว่าตนเองสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ และกลุ่มการเมืองนี้จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริงหรือพยายามที่จะแสวงหาอำนาจทางการเมืองและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง (คนอง วังผายแก้ว, 2556: 1)

การจัดตั้งกลุ่มการเมืองและสามารถลงรับสมัครเลือกตั้งได้โดยไม่ต้องสังกัดพรรคการเมืองนั้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรมและความชัดเจนนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับระบบพรรคการเมืองแล้ว ไม่ว่าทั้งในก่อนและหลังการเลือกตั้ง อาจส่งผลในการยึดโยงกับประชาชนคือความรับผิดชอบทางการเมือง ที่กลุ่มการเมืองมีน้อยกว่าระบบพรรคการเมือง ด้วยสภาพบริบทของพรรคการเมืองมีการดำเนินการหาเสียงในทางปฏิบัติเสนอนโยบายในลักษณะสัญญาับประชาชน หากต่อมาภายหลังการเลือกตั้ง ไม่สามารถดำเนินการตามนโยบายที่พรรคการเมืองเสนอไว้ได้ ผลพวงความเสียหายอาจเกิดขึ้นในการเลือกตั้งครั้งต่อไป ที่ประชาชนอาจปฏิเสธไม่เลือกพรรคการเมืองนั้นอีก ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นความรับผิดชอบทางการเมือง ในรูปแบบพรรคการเมืองไม่ใช่ตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งแตกต่างกับกลุ่มการเมืองหรือผู้สมัครอิสระ ที่ไม่ใช่ระบบพรรคการเมืองที่เป็นสถาบันที่จะรับประกันความเสียหายให้กับประชาชน จากศึกษาสภาพทางการเมืองในอดีตในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีบางช่วงที่รัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสังกัดพรรคการเมืองพบว่าทำให้บทบาทสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มีความเป็นอิสระและส่งผลให้เกิดการต่อรองอำนาจหรือผลประโยชน์ทางการเมือง เป็นการทำลายระบบพรรคการเมือง ถ้าในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 กำหนดให้การลงสมัครรับเลือกตั้งเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทำได้ทั้งในนามพรรคการเมืองและกลุ่มการเมือง อาจส่งผลกระทบต่อความเสียหายทางการเมืองอย่างมากและส่งผลกระทบต่อการทำงานของรัฐบาลและพรรคการเมืองที่อาจไม่มีเสถียรภาพและระบบรัฐสภาที่อาจเกิดการต่อรองเอื้อประโยชน์ในทางการเมืองของกลุ่มการเมืองหรือผู้สมัครอิสระ และการรวมของกลุ่มการเมืองอาจเป็นการพัฒนาการลักษณะสร้างรากฐานอำนาจทางการเมืองในระดับต่างๆ และอาจเป็นผลเสียเชื่อมโยงต่อการเมืองระดับประเทศ ควรมีการกำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญว่าหากกลุ่มการเมืองมีความประสงค์ที่จะดำเนินกิจกรรมทางการเมืองควรสร้างสถานะของความเป็นนิติบุคคลให้เป็นในรูปแบบพรรคการเมืองให้ชัดเจน พร้อมทั้งจะต่อสู้แข่งขันตามวิถีทางในระบบประชาธิปไตย

จากผู้ให้สัมภาษณ์กลุ่ม นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนิติศาสตร์ ซึ่งมีความรู้ความสามารถ และความเชี่ยวชาญเป็นที่ประจักษ์ในสายกฎหมายมหาชน จำนวน 5 ท่านและนักการเมืองจำนวน 5 ท่านที่สังกัดพรรคการเมืองได้ให้ความเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่าในกรณีการจัดตั้งกลุ่มการเมืองจะทำให้ประชาชนเสียประโยชน์ เพราะไม่มีนักการเมืองรับผิดชอบต่อนโยบายที่หาเสียงไว้และทำลายระบบพรรคการเมือง ต่างกับการดำเนินงานของพรรคการเมืองก่อนและหลังการเลือกตั้ง ที่พรรคการเมืองมีความเป็นเป็นสถาบันที่ประชาชนเห็นอย่างชัดเจนการจัดตั้งกลุ่มการเมืองทำให้เกิด ปัญหาการในการทำงานของระบบรัฐสภาไม่เป็นการสมยอมกันของกลุ่มการเมือง การต่อรองผลประโยชน์แอบแฝงมากมาย

อย่างไรก็ตามแต่มีความเห็นอีกด้านหนึ่งจากผู้ให้สัมภาษณ์ กลุ่มนักการเมืองผู้ไม่สังกัดพรรคการเมือง จำนวน 5 ท่านให้ความเห็นต่างว่าการมีกลุ่มการเมืองคือรากฐานสิทธิเสรีภาพของประชาชน ประชาชนย่อมมีสิทธิตั้งกลุ่มการเมืองเพื่อเป็นทางเลือกให้ประชาชนได้เห็นข้อแตกต่างระหว่างพรรคการเมืองกับกลุ่มการเมือง ไม่ควรกำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ในการกำหนดสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสังกัดพรรคการเมือง ควรเปิดโอกาสให้กลุ่มการเมืองที่ไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองลงสมัครรับเลือกตั้งได้ เพื่อเปิดโอกาสหรือพื้นที่ทางการเมืองแบบเสมอภาค

2. แนวทางการกำหนดที่มาของนายกรัฐมนตรีโดยไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2558 จากที่ผ่านมาประเทศไทยซึ่งเคยมีนายกรัฐมนตรีที่ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาแล้ว ดังจะเห็นได้จากสมัยพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ซึ่งเป็นลักษณะที่เรียกได้ว่าเกิดภาวะวิกฤตขึ้นสังคมไทยไม่ได้ยอมรับหรือไม่ได้เชื่อมั่นในคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย (Commitment to democracy) และไม่ยอมรับว่าระบอบประชาธิปไตยเป็นเพียงหนทางเดียวที่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง (Democracy is an only game in town) แต่ยอมรับระบอบที่ต้องการประสานกันระหว่างหลายฝ่ายโดยมีคนกลางซึ่งไม่จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้ง และสามารถใช้ระบบราชการควบคุมกลุ่มการเมืองต่างๆ ในสังคมได้หรือเรียกว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ซึ่งการทำให้ระบอบนี้สร้างเสถียรภาพทางการเมือง พลเอกเปรมจึงสร้างและรักษาอำนาจด้วยการเชื่อมต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เพื่อให้มีฐานอำนาจและความชอบธรรม รวมทั้งการใช้แนวคิดราชาชาตินิยม สร้างโครงสร้างที่ไม่เป็นทางการเพื่อทำให้เกิดอำนาจนำ (Hegemony Power) ซึ่งระบอบนี้มีพัฒนาเชิงสถาบันของตัวเองสร้างความเข้มแข็งให้รัฐบาลสมัยพลเอกเปรมทำให้การเป็นนายกรัฐมนตรีคนนอกซึ่ง ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ผ่านกลไกระบบพรรคการเมืองของพลเอกเปรมได้รับการยอมรับจากภาคประชาชนเป็นอย่างมาก ในบริบทสังคมการเมืองในขณะนั้น (อดิพันธ์ พรหมพันธุ์ใจ, 2558: 91, 92)

แต่เนื่องจากสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในด้านพัฒนาประชาธิปไตย ที่ประชาชนได้เรียนรู้และพัฒนาการเป็นไปอย่างสากลในเวลาต่อมา ทำให้สังคมไทยเกิดกระแสทางสังคมที่ต้องการให้มีการเลือกตั้งและการจัดตั้งรัฐบาลหรือนายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้งประชาชน การที่นายกรัฐมนตรีที่ไม่จำเป็นต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ก็ได้เกิดวิกฤตการณ์ความขัดแย้งอย่างรุนแรงมาแล้วเกี่ยวกับที่มาของนายกรัฐมนตรีระหว่างภาคประชาชนกับสถาบันการเมือง จะเห็นได้จากประวัติศาสตร์การเมืองไทยในเวลาต่อมาในเหตุการณ์ที่เรียกว่า พฤษภาทมิฬ ในปี พ.ศ 2535 ที่ประชาชนหลายส่วนเกิดการประท้วงรัฐธรรมนูญที่ขาดความเป็นประชาธิปไตย ที่ได้วางกรอบให้นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำให้ภาคประชาชนไม่เห็นด้วยกับการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีซึ่งขัดกับหลักการประชาธิปไตยในสมัยพลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรี

เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบในเชิงการเมืองระหว่างที่มานายกรัฐมนตรีสมัยพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ และสมัยพลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรี จะเห็นได้ว่าเป็นนายกรัฐมนตรีที่ไม่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสองท่านแต่มีประเด็นข้อแตกต่าง ในสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นช่วงสภาพสังคมการเมืองไทยต้องการประสานกันระหว่างหลายฝ่ายโดยมีคนกลางซึ่งไม่จำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้ง และสามารถใช้ระบบราชการควบคุมกลุ่มการเมืองต่างๆ ในสังคมได้หรือเรียกว่า “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ซึ่งการทำให้ระบอบนี้สร้างเสถียรภาพทางการเมืองและเป็นที่ยอมรับจากภาคประชาชนเป็นอย่างมาก

อีกทั้งความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนในยุคนี้ยังไม่มีมากพอเท่าที่ควรดังที่กล่าวมา ซึ่งแตกต่างกับสมัยพลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ประชาชนเกิดกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง (winds of change) ซึ่งเกิดจากพัฒนาการทางประชาธิปไตยที่ประชาชนเรียนรู้มากขึ้น มีความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนทำให้ได้ถึงสิทธิทางการเมือง ย่อมส่งผลให้ประชาชนเรียกร้อง ความต้องการนายกรัฐมนตรีที่มาจากทางเลือกตั้งจากประชาชน การเรียกร้องให้มีรัฐธรรมนูญที่เป็นไปตามหลักการประชาธิปไตย และการต่อต้านการที่ทหารจะเข้ามาแทรกแซงหรือสืบทอดอำนาจทางการเมือง จากเหตุผลดังกล่าวทำให้การเป็นนายกรัฐมนตรีซึ่งไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพลเอกสุจินดา คราประยูร จึงถูกต่อต้านจากภาคประชาชนจนเกิดวิกฤตการณ์ความขัดแย้งอย่างรุนแรง ซึ่งแตกต่างกับสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี แม้ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเช่นกัน

ดังนั้น ในยุคปัจจุบันเมื่อพัฒนาการทางการเมืองและประชาธิปไตยมีการพัฒนามากแล้ว การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสช่องทางให้บุคคลภายนอกซึ่งไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาเป็นนายกรัฐมนตรีได้ เป็นการสร้างรัฐธรรมนูญในลักษณะที่ขัดกับหลักการประชาธิปไตยที่นายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้ง โดยผ่านกระบวนการตรวจสอบคัดกรองจากระบบพรรคการเมือง รัฐสภา และประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตย เป็นการทำให้เสียงของประชาชนซึ่งเลือกพรรคการเมือง หรือผู้นำทางการเมืองไม่มีความหมายเป็นการทำลายระบบพรรคการเมืองให้เกิดความไม่มีเสถียรภาพคงความเป็นสถาบันทางการเมืองเพราะพรรคการเมืองมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการดำเนินการทางการเมือง การคัดสรรผู้สมัครรับเลือกตั้ง การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งและการเสนอบุคคลซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคการเมืองเป็นนายกรัฐมนตรีต่อประชาชนซึ่งสามารถทำให้ประชาชนทราบได้เลยว่าบุคคลใดจะมา เป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อเป้าหมายปลายทางในการเมืองคือการจัดตั้งรัฐบาลและต้องพร้อมเป็นฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎรซึ่งประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎีทางการเมืองการปกครอง (Organizational Theories) ทฤษฎีนี้ถือว่าพรรคการเมืองเกิดขึ้นหลังจากที่มีผู้นำทางการเมืองขึ้นแล้ว และได้มีผู้นิยมหรือสนับสนุนผู้นำนั้นเพราะเชื่อมั่นในคุณสมบัติ ความสามารถ และโดยความนิยมส่วนตัวบุคคล จึงก่อเกิดพรรคการเมือง เพื่อจัดระเบียบการดำเนินงานและให้มีสายงานบังคับบัญชา ก็คือจัดเป็นองค์กรขึ้นนั่นเองซึ่งบริบทการเมืองไทยสอดคล้องอย่างมาก (วิทยา นาศิริกุลกิจ; และ สุรพล ราชภัณฑารักษ์. 2539: 29)

จากการศึกษาพบว่า ระบบรัฐสภาเป็นระบบตรวจสอบและถ่วงดุลย์อำนาจ (Check and Balance) ระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ (รัฐสภา) กับฝ่ายบริหารราชการแผ่นดิน (รัฐบาล) เป็นในลักษณะในกรณีเกิดการขัดกัน (Conflict) จะมีทางออกกล่าวคือฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจในการเปิดอภิปรายเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล (Vote no Confidence) ซึ่งเป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจบริหารประเทศ ในขณะที่เดียวกันเพื่อเป็นการถ่วงดุลย์การใช้อำนาจ ฝ่ายบริหารก็มีอำนาจยุบสภา (Dissolution) (สุรพันธ์ ทัฬหสุวรรณ์ ; และ รุจิรา เตชางกูร. 2556: 51) ไม่ว่าจะศึกษาหรือเทียบเคียงกับทฤษฎีใดก็ตาม จะเห็นได้ว่านายกรัฐมนตรีกับรัฐสภาสภาต้องมีความผูกพันกัน ต้องมีฐานของอำนาจนิติบัญญัติ การเลือกนายกรัฐมนตรีของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเสียงข้างมากนั้น หากไม่กำหนดให้เลือกจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้วย่อมส่งผลในการขัดแย้งกับหลักการประชาธิปไตยดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ถึงแม้ข้อดีของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ต้องการให้ระบบการเมืองไทยปราศจากระบบอุปถัมภ์กันทางการเมืองหรือแก้ไขปัญหาในเชิงการเมืองที่อาจเกิดขึ้น แต่เมื่อไม่เป็นไปตามวิถีทางหลักการของประชาธิปไตยในระบบรัฐสภา เพราะประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาบ่งชี้ให้เห็นและเกิดความเสียหายมาแล้ว และอาจเป็นประเด็นการตั้งข้อสงสัยหรือข้อสังเกตจากประชาชนถึงที่มานายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น กระบวนการร่างรัฐธรรมนูญจำเป็นต้องเป็นแบบสากลระบบรัฐสภา อันเป็นที่ยอมรับกับหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยต้องกำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2558 ว่านายกรัฐมนตรีต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น

ซึ่งสอดคล้องกับผลสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In- Depth Interview) ความคิดเห็นนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนิติศาสตร์ ที่มีความรู้ความสามารถ และความเชี่ยวชาญเป็นที่ประจักษ์ในสายกฎหมายมหาชน และนักการเมืองที่สังกัดพรรค

การเมืองได้อธิบายแนวทางการกำหนดที่มาของนายกรัฐมนตรีโดยไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ที่ส่งผลต่อเสถียรภาพของพรรคการเมืองว่าในกรณีที่มาของนายกรัฐมนตรี การเปิดโอกาสให้นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น เป็นการสร้างกรอบและเงื่อนไขของความขัดแย้งทางการเมืองอย่างชัดเจน นายกรัฐมนตรีต้องมีหลักประกันทางประชาธิปไตยคือต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งผ่านการคัดสรรจากประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยผ่านกระบวนการตรวจสอบคัดกรองจากระบบพรรคการเมือง เข้าสู่ระบบรัฐสภา

อย่างไรก็ตามยังมีความเห็นอีกด้านหนึ่งจากผู้ให้สัมภาษณ์ กลุ่มนักการเมืองผู้ไม่สังกัดพรรคการเมือง บางท่านได้ให้ความเห็นว่า ควรมีการเปิดช่องถึงที่มานายกรัฐมนตรีไว้ในลักษณะแบบเดิมตามร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2558 ในส่วนที่ว่าที่มาของนายกรัฐมนตรีในมาตรา 172 ว่าด้วยการเห็นชอบให้บุคคลดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้กำหนดหากบุคคลซึ่งได้รับการเสนอชื่อเป็นนายกรัฐมนตรีไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่น้อยกว่า 2 ใน 3 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร ความเห็นกลุ่มนักการเมืองผู้ไม่สังกัดพรรคการเมืองอธิบายว่า เพราะอย่างไรก็ตามแม้ว่านายกรัฐมนตรีไม่ได้มาจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ตาม แต่ก็มีพรรคคัดสรรนายกรัฐมนตรีจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก่อนอยู่แล้วในรัฐสภา เป็นกระบวนการแรกตามร่างรัฐธรรมนูญ และเป็นการป้องกันการเกิดสุญญากาศทางการเมืองหรือในลักษณะที่เรียกว่า อุบัติเหตุทางการเมืองที่นายกรัฐมนตรีไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ระหว่างอายุรัฐบาล จะได้มีการนำบุคคลภายนอกมาเป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างต่อเนื่องและเป็นประโยชน์ต่อการบริหารราชการแผ่นดิน

ข้อเสนอแนะ

1) จากผลวิจัยที่ผู้วิจัยได้เสนอมาแล้วนั้น หลักของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยหรือสัญลักษณ์ของประชาธิปไตยก็คือ พรรคการเมือง กรณีการจัดตั้งกลุ่มการเมืองหรือผู้สมัครอิสระควรกำหนดให้มีการจดทะเบียนเป็นพรรคการเมืองให้เป็นระบบและควรมีกำหนดในร่างรัฐธรรมนูญเพื่อเป็นสร้างพรรคการเมืองให้มีเสถียรภาพและการพัฒนาระบบพรรคการเมืองไทยเป็นสถาบันทางการเมืองของประชาชน

2) จากผลวิจัยที่ผู้วิจัยได้เสนอมาแล้ว การกำหนดในร่างรัฐธรรมนูญให้นายกรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นการขัดกับหลักการของประชาธิปไตยและที่สำคัญ อาจเกิดการขัดแย้งดังเช่น ในอดีตที่มีเงื่อนไขที่มาของผู้นำประเทศเป็นต้นเหตุเกิดวิกฤตความขัดแย้งที่รุนแรง ควรมีการกำหนดในร่างรัฐธรรมนูญกรณีที่มาของนายกรัฐมนตรีควรกำหนดให้นายกรัฐมนตรีต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นเพื่อเป็นสร้างพรรคการเมืองให้มีเสถียรภาพและการพัฒนาระบบพรรคการเมืองไทยเป็นสถาบันทางการเมืองของประชาชน

เอกสารอ้างอิง

- กิจบัติ ชินเบญจกุล. (2555). *กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมืองชั้นสูง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พัฒนา เรือนใจ. (2553). *กฎหมายว่าด้วยพรรคการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สติธ ธานีธิโชติ. (2556, กันยายน-ธันวาคม). พรรคการเมืองไทยไม่เข้มแข็ง. *วารสารการเมืองการบริหารและกฎหมาย*, 5(3): 125.
- สืบค้นเมื่อ 20 กรกฎาคม 2558, จาก <http://www.polsci-law.buu.ac.th/journal/index.php/menu4/16-5-3-2556>
- ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. (2536). *ปัญหาการพัฒนาทางการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฐิติพร จำน้ำคู้. (2540). *หลักประชาธิปไตยโดยทางผู้แทนกับระบบพรรคการเมืองไทย*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เขาวณะ ไตรมาศ. (2547). *พรรคการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: นโยบายศึกษา.
- คนอง วังผายแก้ว. (2558). *แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมือง*. สืบค้นเมื่อ 9 สิงหาคม 2558, จาก <http://www.gotoknow.org/posts/51045>

ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช มาตรา 105 172 173.

อดิพันธ์ พรหมพันธ์ใจ. (2558, กรกฎาคม - ธันวาคม). รัฐราชการไทยสมัยพลเอกเปรม ติมสุลานนท์ ปัญหาระบอบประชาธิปไตย
ครึ่งใบ (2523-2531). สืบค้นเมื่อ 3 มีนาคม 2559, จาก <http://www.library.polsci.chula.ac.th/dl/13b94dd7a032b916d0027f280a204781>

วิทยา นภาศิริกุลกิจ; และ สุรพล ราชภัณฑารักษ์. (2539). *พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุรพันธ์ ทับสุวรรณ; และ รุจิรา เตชางกูร. (2556). *หลักรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.